

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

KURULUŞU : AĞUSTOS 1949

AYDA BİR DEFA İSTANBUL'DA ÇIKAR HALKBİLGİSİ DERGİSİ

SAHİBİ : İHSAN HİNÇER

No. 164

MART 1963

YIL: 14 — CİLT: 8

Tarih ve Folklor :

MEHTERLER — ÇÖKÜRCÜLER

Yazan: Reşad Ekrem KOÇU

Yeniçeri Ocağının kaldırıldığı tarihe kadar Türk ordusunun bandoları "Mehterhâne" mehter takımları olmuştur. Yeniçeri mehter takımı hakkında kesin bir bilgimiz yoktur, fakat Pâdişah sarayındaki mehterhâne âyarında olduğunu söyleyebiliriz.

Mehterhâne, kökü çok eski Türk devlet ve cenk an'anesine bağlı, yukarıda da kaydetmiş gibi alaturka bando takımıdır.

Tarih bilginlerimizden Osman Nuri Ergin "Maarif Tar'hi" adındaki eserinde: "Mehter ismi Farsça mâhi-ter terkiibinden bozmadır, yani hilâl demektir (mâh, ay-+ter, tâze=tâze ay, yeni doğmuş ay, hilâl) ki, mehterler bir hilâl şeklinde açılarak icrâyı âhenk ettiklerinden bu ismi almışlardır" diyor.

Güzel benzet'stir, fakat ne yapalım ki bugün bizim mehter ve mehterhâne diye telâffuz ettiğimiz bu isimlerin doğru söylenişi "mihter" ve "mihterhâne" dir. Elli, altmış yıl evveline kadar babalarımız doğrusunu söylerlerdi; kelimenin aslı yine Farsçadır, "mihter", vezir veya herhangi bir ulu kişi kapusundaki çavuş, kavas; "mihterhâne" de vezir kapusunda, ulu kişi kapusunda çalınan saz takımı demektir.

Osmanlı devletinde ilk mehterhâne, Konuya Selçuk Sultanı Alaeddin'in, Osman Gazive gönderdiği istiklâl alâmetleri arasında bulunan bir davul ile kurulmuştur ve sonra asırlar boyunca zengin bir teşkilât hâline gelmiştir: 1826'da da Yeniçeri Ocağı ile beraber kaldırılmıştır. Mehterhânenin Vakayî Hayriyede kaldırılması, yeniçeri bandosu olduğuna en kuvvetli delildir.

Bir mehterhâne, mehter takımı, 1 tabıl (davul), 1 zurna, 1 çifte nekkaare (çifte düdük), 1 borazan ve 1 zil olmak üzere beş sazdan mürekkepti, bir takıma "kat" denilirdi. Bando kat kat büyürdü: meselâ "Hassa Mehterhâne", pâdişah bandosu (dokuz kat mehterhâne" idi; yani 9 tabıl, 9 zurna, 9 çifte nekkaare, 9 borazan, 9 zil.

Her yeniçeri ortasının bir kat mehterhânesi bulunduğunu, Yeniçeri Ağasının da en az beş, yahut yedi kat mehterhânesi olacağını kuvvetle söyleyebiliriz.

Bir kat'dan fazla mehterhânelerde sazları çalanlardan biri, en ustası baş olurdu ve meselâ "tabılzenbaşı", "borazanbaşı" unvanını taşırdı, bando şef'nin unvanı da mehterbaşı idi. Mehterhâne b'r yerde durarak çalarsa, yukarıda sayın O. N. Ergin'in söylediği şekli de, tek sıra bir hilâl şeklinde ağılırdı.

Yeniçeri mehterhânejleri kışlalarda her sabah bir fasıl yapardı. Ağa Mehterhânesi de Ağakapusunda idi. Fakat mehterhânejlerin asıl vaz'fesi cenkte idi. Eyalet askerleri ile gelen Beylerbeyi, Vâlilerin de mehterhânejleri vardı. Yeniçeri ve Paşa mehterhânejleri hep birden çalmaya başlayınca cenk alanlarına ayrı bir heybet verirdi. On yedinci asrın büyük muharriplerinden Fındıklılı Mehmed Ağa, Merzifonlu Kara Mustafa Paşanın Viyana muhasarasını tasvir ederken: "...yatsıdan sonra ve seher vakti her asker, kolundan çalınan tabıl ve zurna ve nefir (borazan) ve nekkaare ve zil sedâsı, top ve tüfenk velvelesi ile birleşince yer ve gök inlerdi" diyor.

Yeniçeri mehterhânejleri ve Hassa Mehter-

hâne cenge giderken "harbi kûs" denilen büyük cenk davulları götürdü, boyları 1,30 — 1,50 metre, üst sathının çapları 1,20 ve alt sathının çapları 0,80 metre olan bu pek azametli davullar, develeler üzerine yüklenirdi. İkinci Sultan Osman, (Genç Osman) Hotin seferine giderken Hassa Mehterhâne o kadar büyük bir harbi kûs götürmüştü ki, deve de taşıyamamış, bir fil üstüne yüklenmişti.

Cenk yollarında veya kışla nöbetlerinde kûslar çalarken gaayet yüksek sesle "Yekdir Allah, yek!" diye bir nekarât tutturmak yeniçerilerin an'anelerindendi.

Yeniçeri kışlalarının günlük hayatının sesleri arasında da saz, bilhassa çökrürler, asırlar boyunca önemli bir yer almıştır, bunları daha evvel de kaydettilik; yeniçeriler arasında yetişen ümmî halk şâirleri çalardı; sazlarının nağmelerine aşk yolunda, yahut hamâsi destanlar, kayabaşı türküleri veya ilâhiler düzülüp koşarlardı. Bu saz şâirleri, mehterhânelerin yanında, cenk alanlarındaki askeri de coştururlardı. İsmail Hakkı Uzunçarşılı "Karpukulu Ocakları" adındaki eserine "Tabatül Memâlik" den birkaç satır almış, evet, eski bir tarih kaynağından birkaç satır.. Fakat geçmiş asırların asker kıyafetlerini, aylarca yaya gidilen sefer yollarını, gurbeti, gîneşe "ya doğ, ya doğayım!" diyen erkek güzelleri cengâverlerin gaaz'liğe ve şehid'liğe verdiği ulvî kıymeti, "bir hilâl uğruna batan güneşleri" bilenler için ne mânâlı satırlar: Kanunî Sultan Süleyman, Mohaç Sahrâsına konmuş, gece, on binden fazla meşale, ile aydınlanmış, ertesi sabah büyük bir meydan muharebesi o'acak. Macar ordusu imhâ edilecektir, işte askerimiz:

"Din ve devletin serbazları ve divâneleri seçarlar, tamburlar, kopuzlar çalub, şenlikler ve şâdilikler ederlerdi."

Yeniçeriler arasındaki çökrür saz şâirleri hakkında güzel bir sahne de büyük müverrih Naimâ Efendinin kaleminden çıkmıştır. Sene 1655, vezirlerden İhsâr Paşa, Anadolu'da isyan ve şekaavet yoluna sapmıştı. Ufak tefek, kara, kuru bir adamdı, ve cahil, kaba, gaayetle gaddardı. Şerrinden kurtulmak, devletin başına çok büyük gaailer açmasını önlemek için sadrazam tâyin edilip, her türlü şenaat ve rezâleti yapmağa kaadir sarıca ve levend denilen başıbozuk askeri ile İstanbul'a getirildi. Den'z yolu ile Üsküdar'dan Eyyuba geçen İhsâr, İstanbul'da Edirnekapusundan, büyük bir alayla girmişdi, Şubat ayının çok soğuk bir günüydü, Naimâ; "Edirnekapusundan Sarayı Hümayuna kadar seyrü temâşaya çıkmadık

Bize gelen KİTAPLAR

* Cevdet CANBULAT: "Dörtdivanlı Hilmi". Hayatı ve Şiirleri. Canbulat'ın Düzce Lisesi Türkçe öğretmeni adresi ile, başlıca ki tapçılardan ve dergimizden temin olunur. 17x12 boyunda, 70 sayfa, 2 lira.

* Reşad Ekrem KOÇU: "Dağ Padişahları". Tarihimizdeki büyük şekavet ve isyanlar. Yayımlayan: Mehmet Koçu, Koçu Yayınları, Posta Kutusu 419 — İstanbul. 17x25 boyunda, 224 sayfa, 8 lira.

* Reşad Ekrem KOÇU: "Forsa Hâşî". Onaltıncı yüzyılda İstanbul Batakhanelerinin hikâyesi. Koçu Yayınları. P. K. 419 — İstanbul. 17x25 boyunda, 100 sayfa, 350 kuruş.

* Reşad Ekrem KOÇU: "Erkek Kızlar". Beş tarihî ve edebî maceranın hikâyesi. Koçu Yayınları, P. K. 419 — İstanbul. 17x25 boyunda, 98 sayfa, 400 kuruş.

* Yusuf Ziya BAHADINLI: "Deyimleri, miz ve Kaynakları". Üçüncü baskı. Hür Yayınlar, Ankara Cad. No. 54, İstanbul. 16x12 boyunda, 80 sayfa, 2 lira.

* Aydın SU: "Okul Tiyatrosu Antolojisi". Cilt: Piyesler, monologlar, diyaloglar, fıkralar. Hür Yayınlar, Ankara Cad. No. 54, İstanbul. 17x12 boyunda, 320 sayfa, 10 lira, ciltli 12,5 lira.

* Aydın SU: "Okul Tiyatrosu Antolojisi". Cilt: II. Piyesler, notalar, marşlar, türküler, şarkılar, zeybek oyunları, rondolar, Atatürk fıkraları, Yurd şiirleri, anne şiirleri, öğretmen şiirleri. Hür Yayınlar, Ankara Cad. No. 54, İstanbul. 17x12 boyunda, 316 sayfa, ciltli, 12,5 lira.

bir ziruh kalmadı, bütün yeniçeri ocağı tertibi garibleri üzre geçdi" diyor; bu tertibi garibin ne olduğunu anlatmıyor ama, şu emsalsiz sahneyi çiziyor: "... sadrazam ile müftü efendinin önderinde sekiz nefer yeniçeri şâirleri, başlarında keçe ve arkalarında birer kaplan postları, sinelerinde tabıl vâri çökrürlerin çalarek, kaddü kaamet sahibi dev endam he-rifler, sedâları birer saatlik yerden işidilir, âvâzi büleld ile türkülerin çağırarak ve her biri növbete riâyet ile türküsünü haykırarak sarayî hümayuna varınca böylece gittiler."

Bu müthiş adam'ları kışlalarının içinde koğuşlarında tahayyül ederseniz, Yenîodaları ve Eski odaları gereği gibi seslendirebilirsiniz.